

execrarentur, non possent etiam ipsi se doctrinamque suam non execrari, cum id sane negare non possint, se illis ad progrediendum in castra Ariatorum non modo occasionem aliquam dedisse, sed etiam portam latissimam patefecisse.

Quid enim, quæso, Lutherani et Calvinistæ respondeant, si cum eis ita agant Tritheistæ. Cur nos filios vestros tanto furore parentes vexatis? Cur ferro et igne persequimini quos genuistis? Cur tam iniquo animo Evangelii vestri fructus colligitis? Nulli certe ex Papistis Ariani fiunt, sed quotquot Ariani sumus, ex vobis Lutherani et Calvinistæ, omnes prodivimus. A vobis sane, non a Papistis didicimus, nihil omnino credendum esse, quod expresse in sanctis Litteris non habeatur. Quia vero homo-union, Trinitatem, essentiam, personam, relationem, proprietatem in Scripturis expresse non legimus, hæc omnia damnare coacti sumus. A vobis didicimus, neque Patrum, neque Conciliorum, neque totius Ecclesie, sed solius spiritus acquiescendum esse iudicio. Nobis autem hoc spiritus dictat, nec possumus salva conscientia aliud credere, vel dicere. A vobis didicimus, Papam Antichristum, Episcopos, Monachos, Papistas denique omnes ad Antichristi membra pertinere. Quis autem credat Antichristum de Christo recte credere? ab Antichristo verum Christum prædicari? ergo si nobis constare vellemus, alium Christum quærere debuimus. A vobis denique, non a Papistis didicimus, divinitatem Filii Patri obedire, illi sacrificare, et pati, et mori posse, aliaque sexcenta generis ejusdem; ex quibus profecto, nisi stipites essemus, omnia quæ nunc docemus, colligere debuimus. Quid ad hæc respondere debeant Lutherani, ipsi cogitandum relinquemus. Nos vero quæ nostræ partes sunt, Deo bene juvante operam dabimus, ut hæc tam blasphemata, et horribilia dogmata, quæ Fidem Christianam funditus evertunt, quæque ad Mahumetismum viam sternunt ac muniunt, quam accuratissime, ac luculentissime fieri potest refellamus (1).

(1) Ut optime dignoscatur disputationum ordo, ad tabulas, ad calcem voluminis positas recurrendum est.

CONTROVERSIARUM

DE CHRISTO

LIBER PRIMUS

UBI AGITUR DE EJUS DIVINITATE.

CAPUT I.

Explicatur sententia novorum Samosatensium.

Quod ad primum attinet. Auctor novorum Samosatensium fuit Michael Servetus, qui innotescere capit anno 1532, teste Surio: Anno vero 1555, Genevæ combustus est. Secuti sunt eum qui nunc in Transylvania præcipue sedem habent; quorum principes erant, Georgius Blandrata, qui adhuc vivit, et Franciscus David, qui anno 1580. cum Christo negaret esse invocandum, aut Ecclesie curam habere, a Principe Transylvanie ad perpetuos carceres damnatus fuerat, sed paulo post in phrenesim incidit, et post biduum extinctus est.

Sententia Servetianorum tria docet, et composita est ex tribus antiquis hæresibus. Primo asserit, nullam esse in Deo distinctionem personalem. Ita Servet. lib. V. Trinit. pag. 189. Et in respons. ad art. I. Et Ministri Transylvani lib. II. cap. 4. Quod idem olim docuerunt Hermogenes, Praxeas, Noetus, Sabellius. Quorum omnium meminit Augustinus lib. I. De hæres. cap. 41. Ac deinde etiam Paulus Samosatenus, et Photinus, teste Hilario, lib. De Synod. Secundo asserit, Christum ante incarnationem nihil fuisse, nisi in mente Dei per ideam. Ita Servetus lib. III. Trinit. pag. 92. Et Ministri Hungarici lib. II. cap. 3. Quod idem olim docuerunt Ebion, et Cerinthus apud Irenæum lib. I. cap. 25. et 26. Et deinde Paulus Sa-

mosatenus, ac Photinus apud Augustinum hæres. 44. et 45. Tertio asserit, Christo homini communicatam a Deo divinitatem, non per generationem æternam, sed per unctionem gratiæ et inhabitationem, ac proinde posse Christum dici Deum, sed Deum factum et temporalem, non æternum. Ita Blandrata disput. 6. Albana, et Ministri lib. II. cap. 7. Quod idem olim docuit Nestorius apud Theodoretum lib. IV. hæret. fabul.

Ac in his quidem omnes novi Samosateni conveniunt. Dissident autem inter se de invocatione Jesu Christi, et in tres quasi sectas divisi sunt. Nam Franciscus David et multi ex Hungaricis Ministris docent, Jesum Christum non esse invocandum, sed solum Patrem, qui solus est verus Deus, et solus hoc tempore curam Ecclesie gerit. Exstant theses de hac re Francisci Davidis, et responsio ejusdem ad rationes Fausti Socini, qui theses illas confutaverat. Ipse autem Faustus asserit in confutatione jam allegata, Christum in precibus invocari posse, sed tamen addit, majoris esse perfectionis ad Deum Patrem recta accedere.

Denique Georgius Blandrata in thesibus, et Ministri Poloni in iudicio quod ediderunt de causa Francisci Davidis, docent, Jesum Christum non modo invocandum esse, sed etiam debere invocari: nec esse imperfectionem ad eum confugere. Accidit autem peropportuna hæc eorum dissensio, non solum quia, ut ait S. Hilarius, bellum hæreticorum pax est Ecclesie, sed etiam quia utraque pars ad miras angustias redigi cepit. Nam qui Christum invocandum esse docent, proferunt plusquam quinquaginta testimonia Scripturæ, quibus adversarios repugnare

ostendunt: qui vero non invocandum asserunt, certissima ratione demonstrant, adversarios secum ipsos pugnare, quippe qui nolint invocari Sanctos, quia non sunt Dii veri, et tamen Christum invocari velint, quem iidem palam affirmant non esse Deum verum.

CAPUT II.

Explicatur sententia novorum Arianorum.

Quantum ad secundum. Sententia Valentini Gentilis, et aliorum, qui ejus comites, vel discipuli fuerunt, tria docet.

Primo, tres esse spiritus æternos, Patrem, Filium, Spiritum sanctum, essentiali numero differentes; ita docet ipse Gentilis prothesi 20. et 23. Et refert hoc idem Benedictus Aretius initio historiae de supplicio Valentini Gentilis: quæ sententia fuit olim Peratarum apud Theodoretum lib. I, cap. 18. hæret. fabul. Isti enim dicebant, Trinitatem esse tres Deos, tres mentes etc. Fuit etiam Joannis Philoponi, ut referunt Suidas verbo Jo. Grammat. et Nicæphorus lib. XVIII, hist. cap. 48. qui etiam cap. 46. dicit, Philoponum tempore Phocæ Imperatoris vixisse circa annum Domini 604.

Idem docuit quidam Gallus tempore S. Anselmi circa annum Domini 1090. adversus quem scripsit ipse B. Anselmus lib. De incarn. Verb. Idem etiam circa annum 1190. docuisse videtur Abbas Joachimus: asseruit enim tres personas non esse unam rem, sive unam essentiali numero, sed solum per collectionem, sicut multi Fideles dicuntur una Ecclesia. Id patet ex Concil. Lat. sub Innoc. III, cap. 2. Denique eodem accessit, teste Bernardo Luceburgensi, Raimundus Lullus, circa annum Domini 1260. qui docuit, tres personas tres essentias esse. Secundo, docuerunt Gentilis et socii ejus, has tres personas non esse æquales, sed Patrem longe esse eminentiorem cæteris, ita ut ipse essentialior, cæteri duo essentiali dici debeant. Ita Gentilis lib. Antidot., antid. 3. fol. 26. ubi ait, proprium esse Patris ut appelletur unus, et solus Deus. Similia vide prothesi 8. 10. 22. 24. 38. et 40. Itaque novi Tritheistæ jam a Philopono ad Ariam declinaverunt. Arius

enim primus fuit qui Filium minorem Patre esse docuit, teste Epiphano hæres. 69. Exortus est autem Arius circa annum Domini 324., teste Theodoro lib. IV. de hæret. fabul. Tertio, docuerunt, Filium Dei non esse ex nihilo, neque in tempore genitum, sed ab æterno, et ex Patris substantia. Id habet Gentilis prothesi II, et 21. quæ sententia fuit recentiorum Arianorum: nam ut S. August. docet lib. VI. Trinit. cap. I. posteriores Ariani Filium æternum esse concesserunt, tametsi contrarium senserat Arius. Unde etiam Maximinus apud August. lib. I. confitetur Filium non ex nihilo, sed ex Patris substantia genitum, juxta sententiam Concilii Ariminensis. Non erit fortasse abs re, si aliquas ex prothesibus Valentini hic subjiciamus, ut Lector novorum Arianorum sententiam ex ipsis eorum verbis certius cognoscat. Prothesi 6. «Pater non est hypostasis, sive persona in uno Deo; sed, teste Apostolo, est unus ille Deus, a quo omnia. 7. Solus Pater est unus Deus, id est, sine ullo principio, aut origine inventus. 8. Solus Pater *ἀειδὴς*, id est, a nullo superiore numine essentialis, sed a seipso Deus. 9. Qui unum Deum in tres proprietates, seu personas distinguit, vel sibi præstigiis facit, vel necessario unius Dei substantiam dividit, atque discerpit. 10. Deus habuit vim generandi, ac propagandi, quia voluit: ideoque et *λόγος* ante secula genuit, et spiritum propagavit. 11. Eterna *λόγος* substantia, principium et originem habet a Deo, quatenus genita ac distincta sit, non quatenus sit: non enim est ex nihilo creata, aut de aliqua non exstante materia facta, sed de immensa substantia illius summi Dei genita. 20. Genitus a genitore substantiali numero differt, non potestate, sententia, aut diversitate naturæ. 21. Unus Deus, et *λόγος* ejus due sunt ejusdem naturæ substantiæ intelligentes, id est, duo æterni spiritus consubstantiales, congruo gradu, ordine, et proprietate distincti. 22. Plures spiritus immensæ substantiæ esse non possunt. 24. Solus Pater est spiritus *ἀγεννητος*, universalitatis auctor, immensæque substantiæ: Filius vero spiritus est ex Deo ineffabiliter genitus, paternæ voluntatis executor, ac pro generationis modulo circumscriptibilis genitus. 33. Confusio trium in unum et eundem numero spiritum, fundamentum et origo omnium errorum fuit.»

CAPUT III.

Deum unum numero esse, ex Scripturis et Patribus demonstratur.

Quantum ad tertium, probanda est unitas numerica Dei contra Peratas, Philoponum, Joachimum, et hujus temporis Tritheistas.

Probatur primo Scripturis, in lege Deut. IV. Dominus, inquit Moses, ipse est Deus, et non est alius præter eum. Et paulo post: Scito ergo hodie, et cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse est Deus in celo sursum, et in terra deorsum, et non sit alius. Cap. IV. Audi Israel, Dominus Deus noster Deus unus est. Et cap. XXXI: Videte quod ego sim solus, et non sit alius præter me (1).

Nec possunt hæc referri ad unitatem specificam: nam qui loquitur in Scripturis non est Deus universalis, neque ipsa species Dei, sed est Deus quidam singularis, ut patet, cum sola singularia sint in re et loquantur atque agant: at singularis Deus falso dicit se esse unum et solum Deum, et præter se non esse alium, si inveniuntur alia individua ejusdem speciei. Nec enim vere dicere potuisset Adam postquam filios genuerat: Ego sum solus homo, præter me nullus est homo, etc.

Idem probatur ex libris historialibus: I. Reg. II. Non est sanctus ut est Dominus, neque enim est alius extra te. III. Reg. VIII. Deus Israel, non est similis tui Deus in celo desuper, et super terram deorsum. At quare Deus Israel non habet similem, si sunt due alie individue naturæ sub eadem specie? Idem probatur ex Psalmis. Ps. XVII. Quis Deus præter Dominum, aut quis Deus præter Deum nostrum? Psalm. LXXXII. Tu solus altissimus in omni terra. Psalm. LXXXV. Tu es Deus solus. Idem ex Prophetis. Isa. XLIII. Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. Ego sum, Ego sum Dominus, et non est absque me Salvator. Et cap. XLV. Ego Dominus, et non

est amplius, extra me non est Deus, Et infra: Numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus justus et salvans non est præter me (2).

Similia passim docent omnes Prophetae. Idem ex Sapientialibus. Sap. XII. Non enim est alius Deus quam tu. Eccl. I. Unus est altissimus. Idem patet ex Evangelio, Matt. IV. Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Marc. XII. Unus est Deus, et non est alius præter eum. Jo. XVII. Ut cognoscant te solum verum Deum. Est enim sensus, Tu habes Deitatem, quæ sola est vera Deitas; non ergo invenitur alia Deitas (3).

Denique ex Apost. I. Cor. VIII. Scimus quod nullus Deus, nisi unus. Item ibidem: Nobis unus Deus. Gal. III. Mediator unitus non est, Deus autem unus est. Ephes. IV. Unus Deus, et Pater omnium. I. Timot. II. Unus Deus, unus et Mediator Dei et hominum. I. Timot. VI. Qui solus potens, Rex Regum, et Dominum dominantium (4).

Porro ex his omnibus et singulis locis aperte colligi, unum numero esse verum Deum, non unum specie, ex similibus locutionibus potest intelligi: Non enim de uno aliquo homine, recte diceremus, iste est solus homo; aut iste solus est verus homo; aut præter istam nullus est homo: aut iste homo et nemo alius: cujus rei non potest reddi alia causa, nisi quia natura humana non est in uno solum individuo, sed in multis. Rectissime autem de Sole, cui una tantum natura individua est, dicimus, iste solus est verus Sol, unus est in Mundo Sol, præter eum non est alius Sol etc.

Secundo, probatur ex Patribus. Ac primum omnes Patres passim dicunt, esse unum Deum, ut Justinus lib. De Rect. Fide, August. lib. I, Cont. Maximin, et alii. Et de hoc non est dubium: sed quia possent respondere, Patres dum dicunt unum esse Deum, loqui de unitate specifica, non numerica; propterea multis modis ex doctrina Patrum demonstrabimus, unum numero esse Deum. Primo, si multa essent individua divina, ut illi volunt, possent quidem illa dici unus Deus, id est, una species divina, sicut Porphyrius dicit cap. 2. plures homines sunt unus homo, id est, una species humana, et

(1) Deut. IV, 35 et 39; IV, 4 et 5; XXXII, 39. — (2) I. Reg. II, 2; III. Reg. VIII, 23; Psal. XVII, 32; Ibid. LXXXII, 19; Psal. LXXXV, 10; Isai. XLIII, 10 et 11; Ibid. XLV, 5 et 21. — (3) Sap. XII, 13; Eccl. I, 8; Matth. IV, 10; Marc. XII, 32; Joan. XVII, 3. — (4) I. Cor. VIII, 4 et 6; Gal. III, 20; Eph. IV, 6; I. Timoth. II, 5; Ibid. VI, 15.

non posset tamen negari, quin etiam recte dicerentur plures Dii, sicut recte dicimus, Adam, Abel, et Cain sunt tres homines: at Patres perpetuo negant, tres personas esse tres Deos, unam igitur numero Deum esse volunt. Quod negent, patet ex Athanas. in *Symb. Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus; et tamen non tres Dii, sed unus est Deus.* Cyril. lib. IX in Jo. cap. 30: «Eadem», inquit, «substantia Deitatis est, quare non tres, sed unum Deum prædicamus.»

Basilii scripsit Orat. in eos, qui calumniantur nos, quod tres Deos dicamus. Nisenus librum scripsit ad Ablabium, non oportere dicere tres Deos. Augustinus lib. II. *Cont. Maximin.* cap. 1. «Tene», inquit, «cum catholica fide, Patrem quidem non esse, qui filius est; et Filium non esse, qui Pater est: et Deum esse Patrem, Deum esse Filium: verumtamen ambos simul, non duos Deos esse, sed unum.» Et ibidem dicit, Arianos non ausos esse dicere duos Deos, licet hoc sentirent: «Sed», inquit, duos Deos, a vobis coli, quamvis non negaveris, tamen non ausus es confiteri. Sensisti enim, duos Deos esse colendos, Christianas aures ferre non posse etc.»

At cur non possunt id ferre Christianæ aures, si vere sunt duo Dii numero? Ambr. lib. I. *De Fide*, cap. 3. «Deus in Deo est, sed non duo Dii». Et ibidem sæpius repetit, idem omnino esse Patris et Filii Divinitatem: et addit, naturam ipsam clamare unum esse Deum, sicut unus est Mundus. Similia in omnibus Patribus inveniuntur. Secundo, Patres negant, numerum inveniri in Divinitate, et solum in proprietatibus personalibus eum admittunt: at certe non posse Divinitatem numerari falsum esset, si Divinitas non esset una numero. Nazianz. *Orat.* 3. *de Theol.* «Tria hæc», inquit, «unum, si Divinitatem spectes: et unam tria, si proprietatum rationem habeas.» Fulgentius. *De Fid.* ad Pet. cap. I. «Trinitas», inquit, ad personas refertur, Unitas ad naturam. Certe Trinitas ista numerica est, non specifica, etiam secundum adversarios; ergo opponitur unitati numerice. Athanasius in *Symb.*: *Fides autem Catholica hæc est, ut Unitatem in Trinitate, et Trinitatem in Unitate veneremur:* et statim explicat, Trinitatem esse personarum, Unitatem divinitatis. Basil. *epist.* 141. ad Cæsarium dicit, ab essentia Dei omnem numerum rejciendum. Ubi ta-

men nota, quod cum dicit, Deum non esse unum numero, vult dicere, Deum non esse compositum, ita ut contineat in se numerum verum ex multis unitatibus constantem. Nisenus in lib. *De Trinit.* ad Eustach. «In multitudinem», inquit, «extendere numerum Deitatum, eorum dumtaxat est, qui laborant errore multitudinis Deorum.» Ambrosius lib. I. *de Fide*, cap. 2. «Unitas potestatis excludit numeri quantitatem, quia unitas numerus non est.» Hormisdas in *epist.* ad Justin. cap. 2. «Etsi», inquit, «admittit numerum ratio personarum, unitas tamen non admittit essentia separationem», Concilium Toletanum II. cap. 1. «In relationibus personarum numerus cernitur, in divinitatis vero substantia, quid enumeratum sit non comprehenditur.» Anastasius Antiochen. lib. I. *De rect. dogmat.* «Trinitatem», inquit, «dicimus non essentiarum, sed personarum: unum enim Deum glorificamus, non numero personarum, sed natura; quod enim est Dei, hoc prorsus unum numero est.» Et infra: «Itaque sancta Trinitas essentia quidem unus Deus est, numero autem Trinitas.» Vide libros hujus auctoris in *Biblioth. sanct. Patr.*

Tertio, Patres sæpe vocant Deum singularem, aut naturam ejus individuum. Justinus in lib. *de Monarch. Dei*, probaturus unum esse Deum: «Ex poësi Gentilium, inquit, ac primus Æschylus de Deo singulari vocem protulit.» Et ex ipso titulo libri *de Monarch. Dei*, satis ostendit Justinus, se unum Deum singularem agnoscere. Monarchia enim non potest dici regimen multorum ejusdem speciei, sed unius singularis tantum. Item Athenagoras in *Apol. pro Christ.* «Sed omnis sermo, inquit, noster, Deum unum celebrat, etc.» Nazianz. *Orat.* ad Evagr. *de Divin.* «Individa, inquit, summi Numinis natura est.» August. lib. I. *cont. Maxim.* circa med. sive *Collat.* cum Maxim. «Pater, Filius et Spiritus sanctus unum propter individuum eamdemque naturam.» Ambros. lib. I. *de Fide*, cap. 2. «Cum igitur, inquit, pluit Dominus a Domino, unitatem divinitatis agnosce: operationis enim unitas non facit pluralem Divinitatem.»

Quarto, Patres non semel negant, Deum esse unum specie. Cyrillus lib. XI in Jo. cap. 20. in fine, postquam dixerat, Apostolos inter se consubstantiales esse, et similiter Patrem et Filium inter se, addit: «Licet consubstantialitas non equali ratione de nobis,

ac de Patre et de Filio dicatur.» At de nobis vere et proprie specificè dicitur consubstantialitas; igitur de divinis personis non specificè, sed numericè dicitur. Augustinus lib. VII *Trinit.* cap. ult. querit: an essentia divina sit genus, an species, et utrumque negat; idque propter duas rationes. Primo, quia tametsi genus, ut animal, dividatur in species, hominem, equum, leonem: et species, ut homo, dividatur in individua, Abraham, Isaac, Jacob, et cæteros homines singulares: tamen unum animal et unus homo singularia sunt, nec possunt dividi in inferiora: at essentia Dei dicitur una essentia, et Deus dicitur unus Deus; igitur Deus in plura individua non dividitur. Secundo, quia tres homines plus valent, quam duo, et duo quam unus: at non plus sunt in Deo tres personæ, quam due, vel una; non igitur tres personæ sunt tres Dii ejusdem speciei.

Quinto, Patres dicunt, esse mysterium ineffabile, quomodo tres personæ sunt unus Deus: at si essent unus Deus specie, nullum esset mysterium. Nazianz. in *Orat.* ad Evagr. conatur ostendere multis similitudinibus, quomodo una et simplex natura Dei sit communis tribus: at nulla quæstio esset, si natura divina esset una specie. Idem *Orat.* in Heron., seu Maximum, secundum alios: «Nunc vero, inquit, satis habe docere Trinitatem in Unitate, et Unitatem in Trinitate, cujus et divisio et conjunctio plane admirabilis sit.» Augustinus lib. I. in Maximin. ante medium, sive *Collat.* cum Maxim. «Ipsa, inquit, Trinitatis ineffabilis et excelsa conjunctio unum Deum ostendit, unum Dominum.» Idem lib. VII *Trinit.* cap. ult. postquam diu disputavit, quomodo tres personæ sint una essentia, et removit omnes similitudines, concludit: «Si intellectu capi non potest, fide teneatur.»

Sexto, Patres, ut Basilii *Orat.* cont. Sabellium et Arium, Nazianzenus *Orat.* de Nat. Dom. Ambrosius lib. I. *de Fid.* cap. 1 et 2., dicunt, Sabellium ad Judæos, Arium ad Paganos pertinere: Ecclesiam vero mediam viam tenere, quæ nimirum nec unam personam credat cum Judæis, nec plures naturas cum Gentilibus. At Ecclesia non vere medium tenebit, si naturam divinam multiplicet: sic enim nihil commune habebit cum Judæis, et plane conveniet cum Gentilibus, quorum perique Deos ejusdem speciei colebant, ut Jovem, Martem, Mercurium, etc. Adde, quod Patres docent, Gentiles etsi vulgo

plures Deos colerent: tamen unum Deum naturaliter cognoscere potuisse, sicut reipsa Philosophi unum Deum cognoverunt, et ea ex parte quasi naturaliter Christiani fuerunt: at si Patres de uno Deo, non numero, sed specie loquerentur, nihil dicerent; nam vulgus Deos celestes non solum ejusdem speciei, sed etiam consanguineos faciebat. Unde est illud Virgillii tam crebro repetitum, et ex Homero desumptum:

Divum Pater atque hominum Rex.

Patet hoc in primis ex testimoniis plurimis et clarissimis veterum Poetarum, ex quibus Justinus lib. *de Monarchia Dei* composuit, et in *apolog.* ad Antonin. dicit: Socratem et Platonem fuisse in hac parte Christianos. Athenagoras idem ostendit, adducens etiam testimonia multa veterum Ethnicorum in *apolog.* pro Christ. Irenæus lib. II, cap. 5. dicit, ab omnibus posse naturaliter cognosci unum esse Deum. Tertullianus in *apolog.* cap. 17. dicit, etiam cultores idolorum, cum in angustiis sunt, attollere oculos ad cælum, et oblitos Deorum, unum Deum naturaliter invocare. Idipsum docet Cyprianus tract. IV. *de vanitate idol.* Arnobius lib. II. *cont. Gent.* «Da, inquit, verum judicium, et hæc omnia circumspicens, quæ videmus, magis an sint Dii ceteri dubitabit, quam in Deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus, sive cum exclamamus: O Deus! sive cum illum testem Deum constituimus improborum, et quasi nos cernat, faciem sublevamus ad cælum.» Et lib. III. *cont. Gent.* dicit, multos Græcos et Latinos Gentilium confutasse Deorum multitudinem, et in iis Cic. in lib. *de nat. Deor.* tam efficaciter demonstrasse, non posse esse plures Deos, ut non defuerint qui putarent, ex Senatusconsulto eos libros aboleri debere. Lactantius lib. I, cap. 3. neminem esse dicit, qui si rationem consulat, non unum Deum esse intelligat: et probat toto lib. ex Platone aliisque Philosophis. Similia vide apud Clementem in exhortat. ad Gent., Eusebium lib. XI. *prepar.* cap. 9. et Theod. lib. II. *de curan.* Græc. affect.

Denique Paulus Orosius lib. VI. *hist.* cap. 1. dicit, communem sententiam sapientium esse, unum esse solum et verum Deum, cæteros autem, qui dicuntur Dii, nihil esse, nisi unius illius servos et ministros. Quod idem fere scripsit Prudentius in *2700000000*:

Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule et hircosos Cynicos, quos somniat,
et quos

Tertio Aristoteles torta vertigine nervos:
Hos omnes, quamvis anceps labyrinthus et
error

Circumflexus agat, quaravis promittere et ipsi
Gallinam soleant aut gallum, clinicus ut se
Dignetur prestare Deus morientibus sequum,
Cum ventum tamen ad normam rationis et
artis,

Turbidos sensus, et litigiosa fragoris
Argumenta modis concludunt nunen in unum.

Tertio probatur rationibus. Prima ratio,
Deus est summum ens, ut patet Exod. III:
Ego sum qui sum (1); igitur Deus est summe
unus. Nam unum est passio entis, et proinde
quo aliquid est magis ens, est etiam magis
unum. Item, quo aliquid perfectius habet
esse, eo longius abest a non esse, et proinde
a divisione, quæ est via ad non esse; ergo
Deus est unus non specie, sed numero: nam
hec est maxima unitas, quæ non est ulterius
divisibilis.

Secunda, Deus est sum esse, ut patet,
tum ex eodem textu Exodi III: *Ego sum qui
sum*; tum etiam, quia Deus omnium consensu
caret omni compositione; ergo in Deo
idem est esse et essentia; ergo Dei natura
non est multiplicabilis, et divisibilis in plura
individua: nam esse proprium unius non
potest ullo modo dividi, ut conveniat pluri-
bus: sed esse hujus Dei, est ipsa essentia
Dei; ergo nec essentia Dei est ullo modo di-
visibilis in plures.

Dices: argumento hoc tantum probari,
non posse essentiam hujus Dei multiplicari:
non autem essentiam Dei in communi. Res-
pondeo: probari etiam de essentia Dei in
communi. Pro quo nota, esse, sive existentiam,
non esse aliquid abstrahibile ab inferioribus ut
est natura, nec esse aliquid contrahibile per
differentias, aut contrahens instar differen-
tiæ: sed esse ipsam actualitatem omnium que
sunt in re. Ex quo fit, ut in creaturis in qui-
bus non est idem omnino esse et essentia,
possit multiplicari unum sine altero: potest
enim abstrahi a singularibus natura commu-
nis, remanente unicuique singulari sua exis-
tentia: at in Deo, ubi est omnino idem esse
et essentia, sicut est proprium hujus Dei
esse hunc Deum, ita est proprium esse

Deum, nec potest abstrahi natura commu-
nis.

Tertia, Deus est altissimus, ut Scriptura
passim docent, Psal. LXXXII: *Tu solus Al-
tissimus*, Eccles. I: *Unus est Altissimus* (2);
vel essent æque alti, et sic nullus qui supra om-
nes; vel unus altior cæteris, et sic ille solus
esset unus Deus verus.

Quarta, Deus est ultimus finis omnium re-
rum, Prov. XVI: *Universa propter semetip-
sum operatus est Dominus*. Et Apoc. I: *Ego
sum a et ω, principium et finis* (3), unus igitur
tantum est Deus: nam si plures essent Dii,
vel referrentur omnes ad unum, et ille tan-
tum esset verus Deus: vel non, et tum nul-
lus esset ultimus finis omnium.

Quinta, Deus est infinitus in essentia, po-
tentia, sapientia, etc. ergo unus numero:
nam infinitum omnia comprehendit. Psalm.
CXLIV: *Et magnitudinis ejus non est nume-
rus* (4).

Sexta, Si plures Dii, vel sine principio
sunt omnes, vel unus ab alio: primum est
impossibile, quia tunc essent multa principia
prima disparata, et in varias partes mun-
dum distraherent, saltem quia non necessa-
rio convenirent in una eademque voluntate:
sed posset unus unum, alius aliud velle;
unde etiam Ethnici vocabant Jovem Deorum
parentem. Si est unus ab alio, vel crea-
tione, vel generatione. Si primum; ergo se-
cundus est creatura; ergo non est Deus. At-
que hinc videlicet Ariani recentiores, et Tri-
theistæ non audent dicere, Filium esse crea-
tum, cum Deum esse velint: quamquam se-
cum ipsi pugnant, cum increatum Deum fa-
ciunt, et tamen alium Deum a Deo vero esse
volunt. Si secundum, vel dedit totam sub-
stantiam, vel partem: si partem; ergo par-
tibilis Deus: si totum; ergo habent eandem
Deitatem numero.

Septima, Deus est Rector mundi: *Tua au-
tem, Pater, Providentia gubernat*, Sap. XIV. (5)
at simplex Monarchia est optimum regimen,
quando inveniri potest Princeps bonus et
sapiens, ut patet consensu omnium; id
enim docent ex Christianis, Justinus Orat.
paren. ad Genf. Cyprianus tract. IV. ubi
etiam probat, Deum esse unum hoc argu-
mento, quia Monarchia est optimum regi-
men. Athanasius Orat. cont. Idol. Chrysos-

(1) Exod. III, 14. — (2) Psal. LXXXII, 19: Eccl. I, 8. — (3) Prov. XVI, 4: Apoc. I, 8. — (4) Ps.
CXLIV, 3. — (5) Sap. XIV, 3.

tomus hom. ult. in epist. ad Hebr. Grego-
rius lib. IV, epist. 52. Ex Judeis, Philo lib.
de confus. lingu. Ex Gentilibus, Plato in poli-
tit., Aristoteles lib. VIII de morib. cap. 10.
et in 12. Metaph., Plutarchus in Opusc. de
form. Reipub. Homerus in II Iliados. Iso-
crates in Nicocle. Herodotus libro qui dicitur
Thalia. Joannes Stobæus serm. 43. ubi
et alios permultos adducit. Deus igitur Mo-
narcha est, id est, unus et solus summus
Princeps omnium rerum creaturarum; ac
proinde unus et solus verus Deus.

Atque ex his intelligi debent loca quæ-
dam Patrum, quæ alioqui paulo duriora
esse videntur. Nam Basilius, Nysenus, et
alii interdum comparant tres divinas perso-
nas tribus hominibus, aut tribus Angelis.
Sed nihil aliud docere volunt, quam esse
tria vera supposita, sive personas ejusdem
nature. Porro naturæ identitalem longe esse
majorem in tribus divinis personis, quam in
tribus hominibus, aut in tribus Angelis, etsi
Patres illi non ubique dicant, tamen nun-
quam negant, et alicubi etiam dicunt, ut
supra ostendimus. Vide S. Anselmum in lib.
de Incarnatione, qui ex professo docet tres
personas unum Deum numero.

CAPUT IV.

Divinitas Filii Dei assertur.

Quantum ad quartum, probandum est,
Filium Dei esse verum Deum, et proinde
unum numero Deum cum Patre. Nam Pa-
trem esse verum Deum nemo negat, et pa-
tet ex illo Jo. XVII: *Ut cognoscant te solum
Deum verum*. Est autem hoc diligentissime
probandum; nam id negant hoc tempore
tam novi Ariani, quam novi Samosateni, et
præterea omnes Judei, et Mahumetani. Pro-
feremus novem classes argumentorum. Pri-
mam, ex Testamento veteri et novo. Secun-
dam, ex veteri. Tertiam, ex novo. Quar-
tam, ex nominibus Dei. Quintam, ex operi-
bus. Sextam, ex attributis. Septimam, ex
Patribus. Octavam, ex Sybillis. Nonam, ex
miraculis.

(1) Num. XXI, 5. — (2) I. Cor. X, 9. — (3) Exod. XX, 2; Deut. XXII, 12; Jud. 5 et 6. — (4) Ps.
LXVII, 18; Eph. IV, 7. — (5) Psal. XCVI, 7; Cl, 26.

Prima Classis ex utroque Testamento.

Primo afferemus testimonia, quæ haben-
tur in Testamento veteri, de unico et vero
Deo Israel, et in Testamento novo exponun-
tur de Christo, ad quod argumentum nulla
fingi potest solutio. Numer. XXI: *Locutus*,
inquit Moses, populus contra Dominum et
Moysen, ait: *Cur educisti nos de Ægypto*,
etc. *Quonobrem Dominus immisit in populum
ignitos serpentes*, etc. (1) Hic omnium con-
sensu agitur de vero et summo Deo quem
soli Judæi noverant: Et Servetiani et Gen-
tilistæ habent hoc pro axiomate: Deus Is-
rael esse verum Deum, et eum esse solum
Patrem: at I. Cor. X Paulus ait, illum ipsum
Deum, esse Christum: *Neque tentemus, in-
quit, Christum, sicut quidam eorum tentave-
runt, et a serpentibus perierunt* (2); igitur
oportet Christum esse Deum verum, et unum
omnino Deum cum Patre.

Secundus locus est Exod. XX et Jude
epist. Nam Exod. XX dicitur: *Ego sum Do-
minus Deus tuus, qui te eduxi de terra Æ-
gypti*, et Deut. XXXII: *Dominus solus dux
ejus fuit, et non erat cum eo Deus alienus*. At
Judæ ait: *Jesus populum de Ægypto salvans*,
*secundo eos qui non crediderunt, perdidit, An-
gelos autem, etc.* (3) Notavit hoc argumentum
etiam Beda in hunc locum.

Tertius locus Psal. LXVII, dicitur de Deo
Israel: *Currus Dei decem millibus multiplex*,
*millia letantium: Dominus in eis in Sina in
sancto. Ascendisti in altum, cepisti captivitatem*,
accepisti dona in hominibus. Et hoc idem Pau-
lus tribuit Christo ad Ephes. IV. *Unicuique
nostrum*, inquit, *data est gratia secundum
mensuram donationis Christi, propter quod di-
xit: Ascendens in altum, captivam duxit cap-
tivitatem, dedit dona hominibus* (4).

Quartus et quintus locus Ps. XCVI. *Ado-
rate Deum omnes Angeli ejus*. Psal. CI. *Tu
Domine initio terram fundasti, et opera ma-
nuum tuarum sunt cæli, ipsi peribunt, tu autem
permanes* etc. (5). Utrunque locum Paulus
applicat Christo, Hebr. I. ubi illum probat
majorem esse Angelis, quia juxta Psalm.
XCVI, Angeli jubentur adorare Christum,
et juxta Psalm. CI. Christus dicitur creator

coeli et terræ; quod Angelis nullo modo conuenit.

Sextus locus Isai. VI. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum, et ea, quæ sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabant super illud: sex alæ mihi, et sex alæ alteri; duabus velabant faciem et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus, plena est omnis terra gloria ejus.* Et infra: *Et dicit exercituum vade, et dices populo huic, excæca oculos ipsorum, et cor eorum aggrava etc.* Non potuit clarius describi majestas summi Dei. Et quamvis adversarii soli Patri hoc tribuant, tamen Joannes cap. XII. exponit de Christo. Nam posteaquam posuit verba illa cap. VI. Isaiæ: *Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis etc.* Subjungit: *Hæc dicit Isaias quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo.* Quare idem Jo. Apoc. IV. dicit, se audivisse clamantes: *Sanctus, Sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat et qui venturus est* (1): at qui venturus est, nisi Christus?

Ipsæ enim, de quo in Symbolo legimus: *Qui venturus est judicare vivos, et mortuos; et de quo B. Paulus ad Philipp. III. Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum.* Et II. ad Timoth. IV. *Per adventum ipsius, et Regnum ejus; et infra, non solum autem mihi, sed iis qui diligunt adventum ejus;* et Act. I. Angeli dicunt: *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in caelum sic veniet etc.* (2). Denique nihil frequentius in Scripturis repetitur, quam adventus Christi ad judicandum. Neque hinc colligi debet, sacrum Trisagium soli Christo convenire, cum ad Trinitatem Divinarum personarum sine dubio referatur. Nam verba illa: *Qui est, et qui erat, et qui venturus est;* tribus modis exponi solent. Arestas Græcus in I. cap. Apoc. refert *Qui est* ad Patrem; *Qui erat* ad Filium; *Qui venit* (sic enim ipse legit) ad Spiritum sanctum; et non dissimili ratione posset, qui vellet, referre *Qui est* ad Patrem; *Qui erat* ad Spiritum sanctum; *Qui venturus est* ad Filium. Beda et Rupertus in I. cap. Apoc. totum hunc locum de Patre exponit, sed in Patre, propter naturæ unitatem intelligunt etiam Filium, et Spiritum sanctum. Optime autem Primasius, Haymo,

et S. Thom. in I. et IV. cap. Apoc. exponunt proprie de Filio, *Qui est* propter immutabilitatem; *Qui erat* propter æternitatem; et *Qui venturus est*, propter æquitate: ac (ut recte notat Sanctus Thomas) quia Christus propter crucis supplicium a Judæis credebatur extinctus, opportune Sanctus Joannes de illo dicit, *Qui est*, vivus nimirum; et *Qui erat*, etiam antequam nasceretur ex Virgine; et *Qui venturus est*, ad impios, et infideles meritis pœnis afficiendos. Sed tamen in Filio, qui solus visibiliter in judicio apparebit, venient etiam invisibiliter Pater, et Spiritus sanctus. Auctoritas enim judicandi a tota Trinitate erit, quamvis ipsum judicium in forma humana solus Filius exercebit. Pater, enim omne judicium dedit Filio.

Septimus locus Isaiæ VIII. *Dominus exercituum ipsum sanctificavit, ipse pavor vester, et ipse terror vester: et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis; et petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Hierusalem; et offendent plurimi, et cadent et conterentur* (3). Hic apertissime, etiam Judæis omnibus consentientibus, vocatur summus Deus, et Dominus exercituum, quibusdam sanctificatio, quibusdam lapis offensionis, petra scandali, laqueus, et ruina.

At hoc ipsum tribuunt Christo, Lucas, Petrus, Paulus; nam Luc. II. Simeon de Christo dicit: *Positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum.* Et Rom. IX. *Quid ergo dicemus? quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ ex Fide est. Israel vero secundo legem justitiæ, in legem justitiæ pervenit. Quare? quia non ex Fide, sed quasi ex operibus: offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali.* I. Petr. II. *Vobis honor credentibus non credentibus autem lapis offensionis, et petra scandali* (4).

Octavus locus Isaiæ XL. *Vox clamantis in deserto, parate viam Domino, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri* (5). Hæc de Deo Israel dicuntur ab Isaiâ. Nec enim Judæi alium Dominum et Deum suum absolute vocabant, quam unum verum Deum, ac præsertim Propheta, alique sancti viri: et tamen hanc vocem esse Joannem, qui paravit viam Christo, testantur omnes Evangelistæ,

(1) Isai. VI, 1, et seq.; Joan. XII, 48; Apoc. IV, 8. — (2) Phil. III, 20; II. Tim. IV, 1; Act. I, 11. (3) Isai. VIII, 13 et 14. — (4) Luc. II, 34; Rom. IX, 30 et seq.; I. Petr. II, 7. — (5) Isai. XL, 3.

Matth. III, Marc. I, Luc. I, Joann. I. Estigitur Christus ille Dominus et Deus Israel, quem solum Patrem adversarii faciunt.

Nonus locus Isaiæ XLV. *Ego Deus, et non est alius, in nemetipso juravi, quia mihi curvabitur omne genu.* Rom. XIV. *Omnes stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu* (1). Vides quemadmodum Apostolo teste, Christus est ille Deus, præter quem non est alius Deus.

Decimus locus Isaiæ XLI, XLIV, XLVIII. *Ego sum primus, ego novissimus.* Hæc dicuntur passim de Deo Israel. Apoc. I. *Ego sum æ et ω.* Et infra: *Ego sum primus et novissimus, et vivus, et fui mortuus etc.*

Undecimus locus Malach. III. *Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam.* Hic etiam loquitur Deus Israel: nam omnes codices, Hebræus, Græcus, Chaldæus, Latinus, habent: *Ante faciem meam;* et tamen Christus ipse Matth. XI. ait, Angelum hunc esse Joannem Baptistam, qui præparavit viam ante faciem Christi. Et Luc. I. Zacharias ait: *Prævis ante faciem Domini parare vias ejus.* (2) Quid clarius? Cui enim Joannes viam paravit, nisi Christo?

Sed operæ pretium erit videre, quid adversarii respondeant. Nam etsi non respondent ad omnia, tamen ad aliqua respondere conati sunt. Igitur Transylvani lib. II, c. 20. generatim respondent, posse de Christo exponi, quæ de Deo dicuntur, quia Deus Christo suam deitatem communicavit. Deinde in particulari. Ad primum respondent; sensum esse: « Non tentemus nos nostrum Christum, sicut illi tentaverunt Deum suum. » Vel, « Ne tentemus reipsa Christum, sicut illi tentaverunt in figura eundem Christum. » Nam in eodem loco dicitur, omnia contingebant illis in figura. Ad Secundum non vidi responsum. Ad Tertium respondent Franciscus David, et Blandrata disp. 3. Alb. illa verba *Ascendens in altum* esse prophetiam de Christo futuro, non autem hoc dici de Deo Israelis. Ad Quartum respondet Franciscus David disp. 3. et Blandrata disp. 6. Alb. Christus esse adorandum, quia Deus id iussit, non tamen ut altissimum, sed ut altissimi filium.

Ad Quintum respondent Ministri Transylvani lib. II, c. ult. et Franciscus David disp.

Alb. tertie diei, verba illa. *Et tu Domine intio terram fundasti* (3) de solo Patre debere intelligi, etiam ad Heb. I. voluisse enim Paulum ostendere, Christum esse Filium veri Dei, et ideo apostrophen fecisse ad Patrem dicendo: *Et tu Domine etc.* Et probant hoc, quia alioqui pugnaret Paulus primo cum Symbolo Apostolorum, ubi Pater solus dicitur creator coeli et terræ. Secundo, pugnaret cum Christo, qui sæpissime Patrem suum vocat creatorem coeli et terræ, Matth. XI. *Confiteor tibi Pater Domine coeli et terræ etc.* (4) Tertio, quia pugnaret secum, quia jam dixit, secula esse facta per Filium; non ergo Filius condidit cælum, sed per Filium Pater. Quarto, quia inepte conferret Filium cum Angelis, si Filius esset creator, cum inter creatorem, et creaturam nulla sit comparatio.

Ad sextum ex Isa. VI. et Joan. XII. respondet quidam Basilius in disputat. 2. Alb. fuisse illam visionem in figura: nam Deum, ut est in se, nemo vidit unquam; et ideo nihil inde probari. Ad nonum, insinuat solutionem Franciscus David disput. Alb. 8. ubi dicit, Christo curvari omne genu, non quia sit ille Deus altissimus, qui loquitur Isaiæ XLV. sed quia Deus Christum hominem exaltavit, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen. Philip. II. id est, nomen Jehova; et ut in nomine Jesu omne genu flectatur (5). Ad Decimum ex illis verbis: *Ego sum primus et novissimus*, respondet Franciscus David disputat. 3. Alban. et 8. illa verba non eodem modo accipi cum dicuntur de Deo Isaiæ XLVIII. et cum dicuntur de Christo Apoc. I. Nam in Apocalypsi intelliguntur de Christo homine, quia sequitur, et fui mortuus etc. Dicitur ergo Christus Primus, quia est exaltatus super omnia: Novissimus, quia est complementum operum Dei.

Sed hæc omnia facile refelluntur. Ac primum, non ideo possunt exponi de Christo quæ dicuntur in Testamento veteri de Deo Israel, quia Deus Israel cum Christo communicavit suam divinitatem. Nam si, ut ipsi dicunt, Christus antequam nasceretur ex Maria, non erat, et proinde Deus in tempore fecit Christum Deum; ergo cum dicuntur de Deo, non poterunt Christo ante illud tempus accommodari: at Paulus dicit I. Cor. X. a Judæis in deserto, cum redirent illi ab Ægypto, tentatum esse Christum. Præterea

(1) Isai. XLV, 22 et 24; Rom. XIV, 10 et 11. — (2) Malach. III, 1; Luc. I, 76. — (3) Psal. CI, 20; Hebr. I, 10. — (4) Matth. XI, 25. — (5) Philipp. II, 9 et 10.

quæro : quomodo donaverit Deus Christo suam divinitatem? Nam non donavit gignendo illum ab æterno : id enim ipsi negant : sed donavit, ut ipsi dicunt, per inhabitationem et unctionem : at hoc modo etiam Angelis et hominibus sanctis donat Deus suam divinitatem, et tamen non possunt exponi de illis quæ dicuntur de Deo in Scripturis. Præterea inhabitatio Dei in Christo non potest facere Christum Deum, alioqui etiam palatium esset Rex : unctio autem non tribuit ipsam veram divinitatem, sed quandam participationem creatam, ut notum est; non igitur quæ dicuntur de uno et solo vero Deo Israel, tribui possunt ei, qui solum unctione est Deus.

Nec Primi loci solutio aliquid valet, nam Paulus, et illorum tentationem, et nostram refert ad eundem Christum; non ergo possumus distinguere ac dicere, illos tentasse Deum, nos Christum. Quod autem addunt de figura, nihil est. Nam figuræ Testamenti veteris sunt historiæ veræ ad litteram, et secundum verborum proprietatem exponendæ, quamvis aliquid aliud præterea significant, ut patet ex toto isto cap. X. epist. 1. ad Cor. Nam dicuntur filii Israel fornicati, et idola coluisse, ac propterea a Deo variis modis puniri, et in illis omnibus figuram gessisse populi Christiani, qui similiter puniuntur, si similia peccata faciunt : ac certe proprie et ad litteram illi fornicati sunt, idola coluere, puniti sunt; ergo etiam proprie, et ad litteram intelligendum est, quod Christum tentaverint. Adde, quod ideo solum Transylvani configiuntur ad figuras, ne cogantur admittere, Christum fuisse antequam nasceretur ex Virgine : at Paulus ibidem clarissime dicit, in deserto cum Mose Christum (ut Deum videlicet, non ut hominem) Judæis adfuisse : *Bibeant, inquit, de spiritali consequente eos petra : petra autem erat Christus* (1), id est, Judæi in deserto hiberunt aquam de petra, sed non erat ea petra materialis, quæ sua virtute potum præbebat, sed erat alia quædam petra invisibilis et spiritalis, quæ illis perpetuo aderat, eosque comitabatur, et omnia illis procurabat : ea vero petra erat Christus, et sic exponunt omnes, nec facile potest excogitari alius sensus.

Tertii loci solutio nihil valet. Nam etiam David Psal. LXVII. de futura Christi ascensione vaticinatur, et tamen de eodem Christo

ibidem dicit, quod descenderit olim ad montem Sina, et pertransierit cum populo per desertum; et alia, quæ non possunt convenire ei, qui non fuerit ante incarnationem. Unde recte Hieronymus et Theodoretus exponentes hunc locum dicunt, Davidem significare voluisse, unum atque eundem esse eum, qui descendit in montem Sina coram Judæis olim, et qui postea in cœlum coram Apostolis ascendit.

Quarti loci solutio non est solida, quia nos non argumentamur ex adoratione, sed ex eo quod Paulus dixit scriptum esse de Deo Israel. Hinc enim sequitur, Christum esse Deum Israel. Non enim ita ratiocinamur, Christus jubetur adorari ab Angelis; igitur est Deus verus : (quamquam et hoc est bonum argumentum, et eo utitur sanctus Paulus) sed hoc est argumentum nostrum. David in Psalm. XCVI. dicit, Deum Israel adorari debere ab Angelis : sed Paulus affirmat; Christum esse illum, qui ex sententia Davidis adorari debet ab Angelis; ergo David, Paulo teste, Christum asserit esse Deum Israel.

Quinti loci solutio est mera corruptio Scripturæ : nam Paulus non facit apostrophen ad Patrem, sed citat varia loca de Christo, et inter alia istum locum, ut patet ex illa particula conjunctiva *et*. Ad Angelos, inquit, dicit : *Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis : ad Filium autem, thronus tuus Deus in seculum seculi, et tu Domine initio terram fundasti etc.* (2).

Ratiunculæ autem Transylvanorum levissimæ sunt, et mirum est, non fuisse a Petro Melio refutatas. Ad Primam et Secundam dico : Patrem Christi esse creatorem, sed non sine Verbo suo, cum quo sicut est Deus unus, ita et unus creator. Ad Tertiam dico : non pugnare esse creatorem, et esse eum per quem Deus Pater creat. Nam idem Christus dixit Joa. V. *Pater meus operatur, et ego operor*, et tamen etiam dicit Joann. XIV. *Pater in me manens ipse facit opera* (3); itaque uterque vere erat, quia uterque habet in se omnipotentiam, et eandem omnipotentiam : dicitur autem Pater creare per Filium, non Filius per Patrem, quia Deus potentia et sapientia sua Mundum creavit : Filius autem *Virtus et Sapientia Dei* a Paulo nominatur, I. Cor. I. et *Brachium Domini*, ab Isaia cap. LIII.

(1) I. Cor. X, 4. — (2) Hebr. I, 7. — (3) Joan. V, 17; XIV, 10.

Ad Quartam dico : Paulum conferre Christum cum Angelis, quia dicturus erat, eum paulo minus ab Angelis fuisse minoratum per passionem. Itaque ne putarem Christum esse omnino Angelis minorem, confort eum cum Angelis, et ostendit, nullam esse inter eos comparationem, cum Christus sit Filius, Angeli autem servi. Vide Athanasium Orat. 2. in Arianos.

Sexti loci solutio nihil valet, quia etsi Isaia non vidit essentiam Dei, tamen species illa, quam vidit, Deum Israelis representabat : et cum Joannes dicat, ea specie demonstratum esse Christum, sequitur Christum esse Deum Israelis.

Noni loci solutio nulla est, quia Paulus Rom. XIV non solum Christo flectenda esse dicit omnia genua, ut dicit Philip. II, sed addit, id scriptum esse, et citat locum Isaia, ubi Deus Israel loquitur de se. Ex quo clarissime patet, Christum esse ipsum Deum Israel. Neque obstat quod dicitur Philip. II : *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen* : nam juxta Commentarium Ambrosii, Pater dedit filio nomen super omne nomen per æternam generationem : juxta alios omnes, dedit homini Christo post resurrectionem nomen super omne nomen, id est, nomen veri Dei, non quod antea id non haberet, sed quia non cognoscebatur : Deus autem ita clarificavit eum, ut totus Mundus noverit, hominem illum crucifixum esse verum Deum. Et quod hic locus de manifestatione nominis intelligi debeat, patet, quia Christus id petit, Jo. XVII : *Pater, clarifica me claritate quam habui apud te, priusquam Mundus fieret*. Præterea Philip. II id explicatur, cum dicitur : *Et omnis lingua confiteatur, etc.* Denique etiam ante mortem Christus dicebatur Filius Dei vivi, Matth. XVI et Jo. XI, et passim dicebatur Dominus : Jo. XIII : *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim* (1). Non igitur propter mortem acquisivit nomen Filii Dei, aut nomen Domini, sed manifestationem ejus. Vide Cyrillum lib. IV thesaur. cap. 2. egregie hunc locum tractantem.

Decimi loci solutio similis est prioribus. Nam non ideo sumi debent hæc verba *Ego sum primus et novissimus* aliter in Apocalypsi, quam apud Isaia, quia dicitur in Apocalyp. *Et fui mortuus* : id enim contendimus, eum qui est mortuus secundum formam ho-

minis, esse etiam verum Deum, æternum, primum, et novissimum secundum formam Dei, ut Isaia dixit : nam ad verba Isaia Joannes respexit. Præterea absolute vocatur Christus primus et novissimus, ut sunt absolute prima et ultima litteræ, *a et o*. At si Christus solum sit primus inter creaturas, et complementam operum Dei, non erit simpliciter primus et ultimus, sed secundum quid tantum. Deus enim solus est simpliciter primum principium, et ultimus finis omnium rerum.

CAPUT V.

Secunda Classis ex veteri Testamento.

Præterea locus Psal. II, qui Psalmus de Christo intelligitur, tum quia Rabbi Salomon, et cæteri Rabini de Messia exponunt, teste Galatino, lib. III, cap. 7. tum etiam quia de Christo intelligitur Act. IV et XIII, et Hebr. I, et certe Paulus ad Hebr. I. non adduceret ex hoc Psalmo argumentum contra Hebræos, nisi scivisset, Hebræos hunc Psalmum de Christo intelligere solitos. In hoc igitur Psalmo dicitur : *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Ac ne patemus, Messiam esse Filium Dei per adoptionem, quo modo etiam Israel dictus est primogenitus Dei; subjungit : *Et nunc Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram, apprehendite disciplinam*, etc. (2) Ubi nota, in Hebræo fonte, quem adversarii semper requirunt, esse בן־עבד, *Osculum Filium*, id est, in signum subjectionis osculamini manum Filii aut pedem. Neque obstat, quod LXX veterint : *Apprehendite disciplinam*; illi enim ad sensum, non ad verba respexerunt; tunc enim adoramus vere Christum, cum ejus doctrinam accipimus.

Nota præterea in sequentibus verbis : *Ne quando irascatur Dominus*, in Hebræo non esse Dominum, sed referri ad Filium illa verba. *Ne quando irascatur*, nimirum *Filius*. Ex quo intelligimus vocem *Dominum*, a LXX additam, ad Filium esse referendam : de quo etiam intelligitur necessario id quod sequitur : *Cum exarserit in brevi ira ejus, beati om-*

(1) Philip. II, 9 et 10; Joan. XVII, 5; Joan. XIII, 13. — (2) Psal. II, 7 et 12.

nes qui confidunt in eo. Hic est jam argumentum, Messias est Filius Dei adorandus ab omnibus Regibus; et quibus ille irascitur, ii omnino peribunt, et qui in illo confidunt, ii beati erunt; ergo Messias est verus Deus. Nam solus verus Deus habet imperium vitæ et mortis, I Reg. II. Item in Scripturis passim in solo vero Deo confidendum esse dicitur, ut Hierem. XVII : *Maledictus homo, qui confidit in homine. Et infra : Benedictus vir, qui confidit in Domino* (1).

Secundus locus Isaia XLVIII : *Audi me Jacob, et Israel, quem ego voco. Ego ipse, ego primus, et ego novissimus : manus quoque mea fundavit terram, et dextera mea mensi est cælos. Et infra : Accedite ad me, et audite hoc : non a principio in abscondito locutus sum : ex tempore antequam fieret, ibi eram, et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus* (2). Certum est, hunc missum non esse Patrem, tum quia Pater non habet a quo mitti possit, tum etiam quia Filius testatur se missum esse a Patre, Joan. VIII, et a Spiritu sancto, Lucæ IV, et tamen videmus hunc ipsum missum esse illum Dominum Deum, qui fecit cælum et terram, et qui est primus et novissimus. Respondit ad hunc locum, quem objecerat quidam Paulus Thurius, Franciscus David, disputat. Alban. V. illa verba. *Et nunc Dominus Deus misit me* dicta esse ab ipso Propheta de se ipso, quam explicationem a Vatablo accepit : Vatablus autem a Rabbiniis.

Probat Franciscus David suam sententiam. Primo quia si iste locus intelligeretur de Christo, Christus fuisset ante incarnationem. At I Joan. IV dicitur, spiritus Antichristi esse, qui asserit Christum fuisse extra et ante carnem. Secundo, quia Paulus dicit Heb. I, Deum novissime locutum esse in Filio. Isto igitur loco Isaia non est Christus qui loquitur, nam dicit, se a principio locutum esse. Tertio, quia illud *ibi eram* solet exponi a Catholicis *ibi* id est, *in monte Sina*. At Galat. III dicitur Lex data in monte Sina per Angelos, non per Christum. At istæ rationes nihil probant, et mirum est, illum Paulum Thurius non potuisse eas refellere.

Ad Primum; Joannes non ait, Christum non fuisse ante carnem, sed ait, Antichristum esse, qui negat Christi incarnationem,

ut negabant eo tempore Ebion et Cerintus, et nunc ipsi Transylvani. Hæc enim sunt verba Joannis I, cap. IV. *Omnis spiritus qui confletur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est, et omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus* (3). Quid est autem solvere Jesum, nisi dividere Verbum a carne, ac dicere, Filium Dei non esse factum vere filium hominis, sed solum in eo tanquam in templo inhabitasse? Quid vero est, Jesum in carne venisse, nisi Verbum Dei veram carnem in unitatem hypostasis suæ assumpsisse, atque ita verum hominem factum ad homines venisse?

Ad Secundum; Paulus non negat, Dei Verbum locutum ante incarnationem, sed tantum ait, Deum ultimo tempore locutum esse corporali ore et voce per Filium incarnatum, qui olim loquebatur per ora Prophetarum.

Ad Tertium dico : Legem datam in Sina a Deo Patre, et Filio, et Spiritu sancto, sed ministerio Angelorum. Quod autem Isaia ad litteram loquatur de Christo, patet primo ex Patribus : nos enim habemus consensum Patrum. Nam Origenes lib. I. cont. Gelsum ultra medium, Euseb. lib. V demonstrat. cap. 6, Athanasius in serm. de sanctis, Deip. ultra medium, Chrysostomus de sanct. et ador. Spir. circa finem, Ambrosius lib. II de Fide, cap. 4, Hieronymus et Cyrillus in hunc locum Isaia, et Augustinus lib. XX de Civit. Dei, cap. ult. ita exposuerunt. Præterea textus ipse id clamat : *Ex tempore antequam fieret, ibi eram et nunc Dominus Deus misit me* (4), in Hebræo habetur *בְּיָמַי הָיִיתִי אֲנִי וְיָעִתָּה הוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל*, a tempore essendi hoc, *ibi* ego, et nunc Dominus Deus misit me, hoc est, *cum fieret, ibi eram*, et sic vertentur LXX *ante ipse, isai ipse*; vel *ante tempus essendi hoc*, id est ut verit. Hieronymus, *Antequam fieret, ibi eram*. Quid est autem illud *Essendi hoc*? Aliqui exponunt cælum et terram, ut Hieronymus, et tunc sensus est, *Antequam fieret, vel Cum fieret cælum et terra, ego ibi eram*. Et hoc certe non potest convenire Prophetæ.

Alii intelligunt per illud *Hoc Legem datam in Sina*, et hoc etiam non convenit Prophetæ in persona sua, quippe qui natus est multis sæculis post Legem datam, ne dicam post creationem cæli et terræ. Itaque duæ

explicationes nobis maxime favent. Alii exponunt de hac propheta, ut sit sensus : *Cum fieret hæc propheta, ego aderam*. At ridiculum est : quis enim non est, ubi loquitur? Aliqui exponere possent de eversione Babylonis per Cyrum, nam de hac re paulo ante loquebatur Isaia : sed *ibi*, id est, *in Babylonia* non erat Isaia, cum id fieret, imo eversa est Babylonia a Cyro ducentis annis post mortem Isaia, et tamen hic loquitur de re jam facta cum ait *Cum hoc fieret, vel Antequam fieret*. Restat solum ut dicant, Prophetam de improvviso mutare personam, et cum dixisset in persona Dei *Antequam fieret, ibi eram* : jam in persona sua dicere *Nunc Dominus Deus misit me*. Sed obstat copulativa *Et*, quæ habetur in-textu Græco, Hebræo, et Latino. Cogit enim ea copula, ut de eodem omnia intelligamus, Qui enim dixit *Antequam fieret, ibi eram*, subjungit *Et nunc misit me Dominus*. Alloquin si licet sine causa fingere mutationes personarum, nihil unquam certè ex divinis Litteris colligi poterit.

Tertius locus est Isaia XXXV : *Deus ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum*. Hunc locum de Christo intelligi patet. Primo, quia Dominus Math. XI respondit discipulis Joannis : *Euntes renuntiate Joanni etc. Cæci vident, surdi audiunt, claudi ambulant etc.* (1)

Secundo, quia nunquam Deus per ullum Prophetam hæc signa fecit. Qui enim tempore Testamenti veteris miracula fecerunt, sunt Moses, Josue, Elias, Elisæus, et ipse Isaia. At nulli eorum curarunt cæcos, surdos, mutos, claudos, quæ signa Isaia nominavit, et Christus passim fecit. Præterea loquitur Isaia de tempore futuro : *Deus, inquit, ipse veniet etc.* at omnes illi Prophetæ, qui signa aliqua fecerunt, ante tempora Isaia fuerunt. Unde Dominus Jo. XV : *Si opera non fecissem, quæ nemo aliis fecit etc.* (2)

Tertio, qui a Patres sic exponunt : Irenæus lib. III. cap. 22. Cyprianus lib. II cont. Jud. cap. 7. Eusebius lib. VI demonst. cap. 21. Hieronymus et Cyrillus in hunc locum Isaia. Item Cyrillus lib. IV in Jo. cap. 28. Augustinus lib. de quinq. hæres. cap. 6. Athana-

sus lib. de humanit. Verbi, ultra medium. Quod autem Dominus Deus, de quo hic est sermo, sit Deus Israel, patet, quia absolute Propheta dicit, *Deus ipse veniet*; nam Deos falsos et metaphoricos nunquam absolute appellant Deos Prophetæ, et præsertim illud pronomen *Ipse* indicat verum Deum, non autem ministrum aliquem loco ejus venturum.

Quartus locus est Isa. LII : *Dicit Dominus : jugiter tota die nomen meum blasphematur, propter hoc sciet populus meus nomen meum in illa die, quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum* (3). Quod is, qui initio loquitur, sit Dominus Deus, certum est, nam utitur nomine ineffabili, et conqueritur, quod blasphemetur nomen suum, et nominatae Deum Israel, et vocat Judæos populum suum, ac denique dicit se esse qui per Prophetas loquebatur, quæ omnia soli Deo vero conveniunt.

Quod autem idem ipse sit Christus, probatur. Nam dicit : *Ego qui loquebor, ecce adsum*. Quando enim quæro, qui loquebatur olim per Prophetas adfuit præsens, ut per se loqueretur, nisi cum natus est Christus? Unde recte legitur hæc propheta in nocte natalis Domini, et omnia sequentia mirabiliter coherant. Nam statim Propheta, quasi videret Christum jam perambulante montes Judææ, et evangelizante, subjungit : *Quam pulchri super montes pedes prædicantis pacem, annuntiantis bonum? Item : Oculi ad oculum videbunt. Et infra, explicans fructus hujus adventus : Consolatus est Dominus populum suum, redemit Hierusalem. Paravit brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terre salutare Dei nostri. Et infra : Præcedet vos Dominus, et congregabit vos Deus Israel* (4). Denique sic exponunt Patres, Tertullianus lib. IV in Marcion. ante medium. Eusebius lib. VI demonst. cap. 24. Ambrosius lib. II de Fide, cap. 3. Hieronymus et Cyrillus in hunc locum.

Quintus locus est Isaia XLV : *Hæc dicit Dominus : Labor Ægypti et negotiatio Æthiopiæ et Sabain, viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt : post te ambulabunt, vinceti mancis pergerent, et te adorabunt, legem deprecabuntur. Tantum in te est Deus, et non absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Is-*

(1) Jerem. XVII, 5 et 7. — (2) Isai. XLVIII, 12 et 16. — (3) I. Joan. IV, 2 et 3. — (4) Isai. XLVIII, 16.

(1) Isai. XXXV, 4, 5 et 6; Math. XI, 4 et seq. — (2) Joan. XV, 24. — (3) Isai. LII, 5 et 6. — (4) Ibid. 7, 9 et 12.

rael Salvator (1). Hæc tam manifeste dicuntur a Domino Deo de Filio suo incarnando, ut Hieronymus in hunc locum scribat, nulum esse effugium a laqueis hujus Testimonii. Nam etsi in superioribus loquatur de Cyro; tamen quia Cyro non convenit illud *Non est absque te Deus*; oportet vel hæc dici de Cyro, ut Christum referbat, vel simpliciter de Christo, nec de Patre possunt intelligi, cum ipse Pater sit, qui dicit de alia persona: *Te adorabant, teque deprecabuntur*. Et subiungit verba deprecantium: *Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus*. Adde, quod Patri non recte diceretur, *in te est Deus*: Christo autem rectissime omnia conveniunt; nam et in ipso est Deus, cum sit ejus humanitas quasi templum divinitatis, et absque ipso non est Deus, quia ipse solus cum Patre et Spiritu sancto est verus Deus.

Sextus locus est Baruch III: *Hic est Deus noster, et non estimabitur alius adversus eum*. *Hic advenit omnem viam disciplinæ, et tradidit eam Jacob dilecto suo, post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (2). Hic de Deo Israel clarissime agitur, qui solus similem non habet, et qui postquam tradidit disciplinam Israel, id est, Legem in monte Sina, tandem homo factus in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. Atque ita exponunt Patres. Cyprianus lib. II. cont. Jud. cap. 5. Eusebius lib. VI. demonstr. cap. 19. Ambrosius. lib. I. de Fide, cap. 2. Iulianus lib. V. Trin. in fine. Nazianzenus Orat. 4. de Theol. Basilii lib. IV. in Eunom. non procul a fine. Chrysostomus in Orat. quod Christus sit Deus. Augustinus lib. XVIII. de Civit. Dei cap. 33. Cyrillus lib. X. in Julian. Theodoretus in hunc locum. Ad hunc locum nihil respondent, nisi librum esse apocryphum, quia non habetur in Hebræo. At certe longe major est tot Patrum auctoritas, qui hunc librum ut sacrum et canonicum citant, quam paucorum hæreticorum, qui eundem librum rejiciunt.

Septimus locus est Zachariæ II. *Hec dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad Gentes, que spoliaverunt vos, qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei, quia ecce ego leo manum meam super eos, et erunt prædæ his, qui serviebant sibi, et cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me. Lauda et letare filia Sion, quia ego ecce venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus, et applicabuntur Gen-*

tes multæ ad Dominum in die illa, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui, et scietis, quia Dominus exercituum misit me ad te (3). Hic locus efficacissimus est, ut notavit Eusebius lib. V. demonstrat. cap. 25 et 26. Augustinus lib. XX. de Civit. Dei, cap. ult. Item Ambrosius lib. II. de Fide, cap. 3. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus in Comment. hujus Prophetæ. Nam vere Dominus exercituum dicitur missus a Domino exercituum, idque frequenter repetitur.

Respondet tamen Franciscus David disp. 8. hunc locum non esse ad propositum, quia est vaticinium de futuro, licet Propheta loquatur in præterito: nam loquitur de conversione Gentium, quæ facta est post Christi ascensionem; ex quo non potest probari, Christum ante incarnationem fuisse. Præterea negat Franciscus David scriptum esse, *Jehova misit me Jehova*.

At contra: nam nos non vim facimus in præterito aut futuro, sed in eo, quod iste, qui se missus dicit a Domino exercituum, vocat etiam seipsum Dominum exercituum; et cum constat, unum tantum esse Dominum exercituum; sequitur, Christum esse unum et eundem Deum et Dominum exercituum cum Patre suo, licet distinguatur personaliter. Impudenter autem negat Franciscus David scriptum esse, *Jehova misit me Jehova*, nam etiam non sit scriptum his verbis simul positissimum, scriptum tamen est his verbis, licet quibusdam interpositis, quæ non mutant sensum, ut patet.

Octavus locus Zachariæ cap. III. *Ostendit mihi Dominus Jesum Sacerdotem magnum, stantem coram Angelo Domini, et Satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei, et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te Satan, Dominus qui elegit Hierusalem* (4). Hic aperlissime videmus, Dominum dicitur dicere diabolo: *Increpet in te Dominus*. Ex quo sequitur Dominum non esse unam personam, sed plures. Quod autem altera harum sit Christus, docent Eusebius lib. V. demonstrat. cap. 27. Hieronymus, Theodoretus, et Rupertus in hunc locum. Et rationem reddit Theodoretus, cur Filius potius sit, quam Spiritus sanctus, qui ait: *Increpet in te Dominus*; quia nimirum Satan adversabatur Jesu Filio Josedech, qui gerebat figuram Christi: unde cum non posset ille Jesus per se Satanæ resistere, Filius Dei qui etiam

(1) Isai. XLV, 14. — (2) Baruch. III, 36 et seq. — (3) Zach. II, 8 et seq. — (4) Ibid. 1 et seq.

CAPUT VI.

Tertia classis ex Testamento novo.

Primum testimonium sit illa confessio Petri ex revelatione Dei Patris, Matthæi XVI. *Tu es Christus Filius Dei vivi* (2). Ubi nota, hic Petrum asserere Christum esse Filium verum, et naturalem Dei; ideo enim addidit *Vivi*, quia proprium est viventium generare sibi simile in natura. Et confirmatur ex aliis locis, nam Joan. III. dicitur Christus *Filius unigenitus*. Rom. VIII. dicitur *Filius proprius*. I. Joan. V. dicitur *Filius verus*. Coloss. I, et Hebr. I. dicitur *Naturalis*: nam dicitur imago seu character hypostasis paternæ, quod non convenit adoptivis. Item ibidem dicitur talis Filius, ut respectu ejus Angeli servi dicantur, qui tamen aliqui filii Dei sunt adoptivi, et quidem præcipui.

Denique Christus accusatus fuit, quod se prædicasset Filium Dei, Joan. XIX: *Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit* (3). Et certum est, non fuisse accusatum, quod se fecisset Filium Dei adoptivum, aut metaphoricum: nam etiam Judei dicebant: *Unum Patrem habemus Deum* (4), Joan. VIII. Et tamen Christus non diluit hanc accusationem, sed tanquam veram admisit, et in ea confessione mori voluit. At si verus, proprius, unigenitus, naturalis Filius est; ergo ex substantia Patris genitus, non autem partem substantiæ accepit, quia Deus impartibilis est; ergo accepit totam; igitur est unus numero Deus cum Patre.

Respondent Ministri Transylvani lib. II, cap. 7, et Blandrata, disput. 6. Albana, Christum esse Filium verum et proprium Dei, quia de Spiritu sancto conceptus fuit, et probant. Nam Lucæ I. dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (5).

At contra: nam etiam Adam, Eva, Angeli omnes, non geniti sunt ex semine viri, sed immediate opera Dei; quomodo ergo dicitur Filius unigenitus? Secundo, si ideo est Filius

Jesus dicendus erat, increpuit pro illo Satanam, et simul hæc increpatione significavit, se, cum carnem acciperet, diabolum increpaturum, quod fecit Matth. IV, cum ait: *Vade Satana*.

Possent aliquis respondere: hoc loco Angelum coram quo stabat Jesus, Dominum vocari, et eum dixisse *Increpet in te Dominus*; ita enim exponit Benedictus Arias Montanus in Commentar. hujus loci; et potest confirmari ejus explicatio, tum quia in epistola Judæ, Angelo Michaeli tribuitur hæc vox ad Satanam *Increpet in te Dominus*; tum etiam, quia frequenter in Scripturis Angeli appellantur nomine Domini, quia legati ejus erant, et ejus personam gerebant, ut patet Gen. XVIII, Exod. III, Judic. II, et alibi. At contra: nam Judas non loquitur de hac increpatione, sed de alia quæ facta est ab Angelo contendente cum diabolo de Moysi corpore. Porro Angeli numquam appellantur nomine *Jehova*, sed is, qui per Angelos loquebatur, qui erat verus Deus: aut certe Angelus dicitur *Jehova* non ut Angelus, sed ut Dominum representans. Sed sive hoc loco Dominus ipse loquatur, sive Angelus Domini nomine *Jehova*, sed is, qui per Angelos loquebatur, qui erat verus Deus: aut certe Angelus dicitur *Jehova* non ut Angelus, sed ut Dominum representans. Sed sive hoc loco Dominus ipse loquatur, sive Angelus Domini nomine *Jehova*, sed is, qui per Angelos loquebatur, qui erat verus Deus: aut certe Angelus dicitur *Jehova* non ut Angelus, sed ut Dominum representans. Sed sive hoc loco Dominus ipse loquatur, sive Angelus Domini nomine *Jehova*, sed is, qui per Angelos loquebatur, qui erat verus Deus: aut certe Angelus dicitur *Jehova* non ut Angelus, sed ut Dominum representans. Sed sive hoc loco Dominus ipse loquatur, sive Angelus Domini nomine *Jehova*, sed is, qui per Angelos loquebatur, qui erat verus Deus: aut certe Angelus dicitur *Jehova* non ut Angelus, sed ut Dominum representans. Sed sive hoc loco Dominus ipse loquatur, sive Angelus Domini nomine *Jehova*, sed is, qui per Angelos loquebatur, qui erat verus Deus: aut certe Angelus dicitur *Jehova* non ut Angelus, sed ut Dominum representans. Sed sive hoc loco Dominus ipse loquatur, sive Angelus Domini nomine *Jehova*, sed is, qui per Angelos loquebatur, qui erat verus Deus: aut certe Angelus dicitur *Jehova* non ut Angelus, sed ut Dominum representans.

Nonus locus Zachariæ XII. *Effundam super Domum David, et super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ et precum, et aspiciet ad me, quem confecerunt* (1). Hic locus intelligitur de Christo confixo in cruce, et tamen loquitur Deus Israel, qui solus potest effundere in homines spiritum gratiæ et precum. Nec est opus afferre testimonia Patrum. Nam Joan. XIX. dicitur impletum hoc, quando Christus crucifixus, et lancea perforatus fuit; et præterea res ipsa clamat. Nam quando, queso, Deus auctor gratiæ confixus fuit, nisi quando Christus verus Deus et Dominus gloriæ (ut Paulus loquitur) crucifixus fuit? Vel, si hoc non placet, ostendant adversarii, ubi et quando Deus Pater confixus fuerit, ut possit vere dicere: *Aspiciet ad me, quem confecerunt*.

(1) Ibid. X, 12. — (2) Matth. XVI, 16. — (3) Joan. XIX, 7. — (4) Joan. VIII, 41. — (5) Luc. I, 31.